

Eskişehir’de Bir Mekan Bir Yer Bir İmge : Atlantik Pastanesi*

Nadide KARKINER

Yard.Doç.,
Anadolu Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Öğretim Üyesi

1. Giriş

Bu yazı, kısmi olarak Eskişehir’deki kentsel gelişmeyi anlamayı, temel olarak da Harvey’in *"değişik insan pratikleri nasıl değişik mekân kavramlaştırmaları yaratıp kullanıyor?"*¹ sorusundan hareketle Yeni Bağlar mahallesinde, Fulya sokağın köşesinde yer alan "Atlantik Pastanesi"nin toplumsal ve mekânsal analizini amaçlamaktadır. Pastanenin bir mekân, bir yer ya da bir imge olarak gündelik toplumsal pratik içerisinde nasıl yer aldığı tartışılacaktır.

*"Kentsellik ve toplumsal süreç-mekânsal biçim konularını anlamak, insan faaliyetinin belirli mekân kavramları ihtiyacını nasıl doğurduğunu ve günlük toplumsal pratiğin mekânın doğasına ve toplumsal süreçle mekânsal biçim arasındaki ilişkiye dair derinmiş gibi görünen felsefi sırları nasıl kolayca çözüverdiğini anlamamızı gerektirmektedir."*²

Harvey burada örnek olarak getiri sağlayan arazi parsellerini veriyor. *"Çünkü başka parsellerle ilişkileri var; demografi, piyasa ve perakende satış güçleri bir kentsel sistem içinde yeteri kadar gerçekleştirirler ve ilişkisel mekân, kira biçiminde toplumsal insan pratiklerinin önemli bir unsuru olarak vücut bulur."*³

* Atlantik Pastanesi’nde yaptığım mülakata benimle birlikte gelip yardımcı olan öğrencilerim Demet Sayinta ve Yunus Aytekin’e teşekkür ederim.

1 Harvey, D. Sosyal Adalet ve Şehir, Metis, 2003, s.19

2 a.g.e. s.19

3 a.g.e. s.19

Burada ele almak istediğim, kentin mekânsal yapısındaki değişikliklerin bir yer olarak "Atlantik Pastanesi"ni etkileme olasılıklarıdır. Pastanenin bulunduğu mahallede arazi değerlerinin artması, eski iki katlı ve tek katlı evlerin yıkılıp yerine çok katlıların yapılması ve bunun günlük toplumsal pratik üzerindeki etkileri önemlidir.

Bu çerçevede, pastanenin tarihi, sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili olarak pastanenin kurucusu Abidin Amca'nın oğlu ile derinlemesine mülakat yapıldı.

2. Değişen Eskişehir; Değişen Çevre; Değişen Yer

Eskişehir'de öncelikle üniversite ve tramvayla birlikte değişen ulaşım ağı, kentin mekânsal yapısındaki değişiklikleri hızlandırmıştır. *"Mekânsal çevreci bilecektir ki, eğer taşıma ve ulaşım ağının mekânsal yapısını değiştirirse, toplumsal süreç muhtemelen toprak kullanımında önemli değişiklikler üretecektir."*⁴ Pastanenin bulunduğu mahalle bu değişikliklerden oldukça fazla bir biçimde etkilenmektedir.

1970 yılında açılan pastanenin ilk yeri Bağlar Caddesi üzerinde bugünkü Haller'in karşısında yer alan binanın altıdır. Burada 1990 yılına kadar hizmet verir. Bu bina daha sonra yıkılır. Pastanenin sahibi Abidin Amca Fulya Sokakta bir ev yapar. 1980 yılında evin altındaki dükkânı ve imalathaneyi açar. Bağlar caddesinde bulunan dükkân kiradır.

Pastanenin Hamamyolu Caddesinde de bir şubesi var. Fulya Sokaktaki dükkân aynı zamanda imalathane olarak kullanılıyor. Burada ürettikleri pasta, baklava ve dondurmayı Hamamyolu Caddesinde bulunan şubeye gönderiyorlar. Abidin Amca Türkiye'ye 1963 yılında Yugoslavya'dan gelir. Eskişehir'e daha önce ağabeyi ve ablası geldiği için buraya göç eder. Türkiye'ye gelmeden önce bir pastacının yanında çalışır ve zanaatı orada öğrenir. Geldikten sonra bir süre kuruyemiş ve haşlanmış mısır satarak geçimini sağlar. Daha sonra pastaneyi kurar. Fulya Sokaktaki imalathanenin tabelası 1980 yılından beri hiç değişmez. Bugün artık işi oğluna devretmiş. Kendisi çalışmıyor. Makine olarak hamur karıştırma makinesi, fırın, dondurma makinesi ve dondurucu var. Girişte oturmak için az sayıda masa ve sandalye var. Ürün çeşitliliği azda olsa hemen tüketmek için tatlı-tuzlu pastalar bulmak mümkün.

Hızla değişen Bağlar Caddesi ve çevresinde yer alan "Atlantik Pastanesi", tabelasını bile değiştirmeden bugüne kadar varlığını devam ettirebilmiş. Çünkü Urry⁵ 'a göre tüketim pazarının giderek gelişmesiyle yerler, buralarda yaşayan ahali ve doğal çevre dönüşür. Aslında, pastane sahipleri şehir merke-

4 a.g.e. s.48

5 Urry, J. Mekânların Tüketilmesi, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.12

zinde şube açarak ürettiklerini tüketime sunma olanağını sağlamış. Bu analizi daha açıklanır kılmak için Urry⁶ 'nin mekânların ve yerlerin tüketimi ile ilgili öne sürdüğü savlara bakabiliriz:

"Birincisi, yerler artan bir biçimde, malların ve hizmetlerin karşılaştırıldığı, değerlendirildiği, satın alındığı ve kullanıldığı tüketim merkezleri olarak yeniden yapılanmaktadır. İkincisi, yerlerin kendileri bir anlamda, özellikle görsel açıdan tüketilmektedir. Burada önemli olan, hem ziyaretçiler hem de yerel insanlara yönelik çeşitli tüketici hizmetlerinin sağlanmasıdır. Üçüncüsü, yerler kelimenin gerçek anlamında tüketilebilmektedir; insanların bir yere ilişkin anlamlı buldukları şey (endüstri, tarih, binalar, yazın, çevre), zaman içinde kullanılarak azalmakta, bitirilmekte veya tüketilmektedir. Dördüncüsü, yerelliklerin bazı kimlikleri tüketmesi de olasıdır; sonuçta büyümesi yerler, gerçekten de neredeyse her şeyin tüketildiği yerlere dönüşürler."

Birinci sava baktığımızda toplumsal ve ekonomik gelişme dinamiği içerisinde Eskişehir bir tüketim merkezi olma yolunda ama "Atlantik Pastanesi" bu dinamiğe aynı oranda eşlik edemiyor. Bağlar Caddesi, Pastanenin kurulduğu 1970 senesiyle kıyaslandığında bir tüketim caddesine dönüşmüş durumda. Özellikle lokantalar, kafeler ve çok katlı binalar hızla artıyor. Yine pastanenin çevresine doğru eski iki ve tek katlı binaların yıkıldığını ve yerine çok katlı binaların yapıldığını görüyoruz. Anadolu Üniversitesi yerleşkesine yakın olduğu için artan oranda stüdyo dairelerin olduğu binalar inşa ediliyor. Dükkânın üst katındaki iki dairede Abidin Amca'nın bir oğlu ve kızı aileleri ile yaşıyor. İmalatta ise oğlu Adnan ve kızının oğlu çalışıyor. Şube ise şehrin trafiğe kapalı ve büyük mağazaların bulunduğu işlek caddelerinden birinde yer alıyor. Abidin Amcanın diğer oğlu da bu şubede çalışıyor.

İkinci sava baktığımızda, pastane bu haliyle aslında ziyaretçilere ve yerel insanlara tüketici hizmeti sağlasa da böyle bir yerin görsel açıdan tüketildiğini söyleyemeyiz. Görsel olarak zamanın gerisinde kaldığını söyleyebiliriz. Pastanenin vitrin kenarlarına Coca-Cola şişeleri dizilerek burasının yalnızca imalathane olmayıp tüketiminde yapılabildiği bir yer olduğu iması verilme-ye çalışılsa da çaylar üst kattaki evden getiriliyor. Dolayısıyla bir rekabet duygusundan bahsetmek mümkün değil. Gelişen çevre ile birlikte buraya yeni dükkânlar açıldığında bir rekabet içine girilebilir.

Üçüncü sava baktığımızda ise bu yerin gerçek anlamında tüketilmesi biz sosyologlar tarafından gerçekleştiriliyor. Bu pastane "esnek kapitalizm" in egemen olduğu bu çağda yapısını bozmadan sermaye artırımına gitmeden ve riske girmeden varlığını sürdürürken, yoldan gelip geçerken gördüğümüz tabela bizim için anlam üretebileceğimiz bir yerin işaretini sundu.

Anadolu Üniversitesi yerleşkesinin yine başka bir gecekondu mahallesi

olan Yeşiltepe'ye bir kapısı açıldı. Kendi aramızda "arka kapı" diye adlandırıldığımız bu kapıyı kullanmaya başlayınca "Atlantik Pastanesi"ni gördük. Bu yine üniversiteye giden ana yollara alternatif başka yolların ortaya çıkması sonucu oluşan bir dinamiktir. Aslında pastanenin üniversiteye giden ana yollardan birincisi olan Bağlar Caddesi'ne çok yakın bir yerde olduğunu sonradan fark ettim. Dolayısıyla, bir süre sonra Fulya Sokağın büyük değişimler geçireceğini düşünüyorum. Üniversitenin arka kapısı açılmamış olsa bile Bağlar Caddesi'nin doğusuna doğru hızla artan bir yapılaşmanın olduğunu görüyoruz. Yani "Atlantik Pastanesi"ni on yıl sonra göremeyebiliriz. Onu kullanır, bitirir ve tüketiriz. Çünkü Bağlar Caddesi de artık on yıl önceki Bağlar Caddesi değil. Sürekli kullandığımız ve tükettiğimiz bir dinamik haline dönüşmüş durumda.

Pastanenin bunca yıl ayakta kalmasının nedenini imalathanenin evin altında olmasına bağlıyorum. 1980 yılından bu yana girdikleri tek riskin Hammamıyolu'ndaki şube olduğunu düşünüyorum. Bu da esnek üretim koşullarında alınan risklerden olmayıp Harvey⁷'in bahsettiği "enformal", "marjinal" ya da "kayıtdışı" diye adlandırdığı üretim biçime denk düşer. Küçük bir imalathanede üretim yapılması, ev ile işin ayrılmamış olması ve dükkânın mülkiyetine sahip olmaları nedeniyle küçük üretici olarak da değerlendirebiliriz. Bu anlamda "geleneksel toplumlarda 'mekân' ve 'yer' kavramlarının aynı anlama geldiği" düşüncesinden hareketle "mekân ve yerin çakışmasının" söz konusu olduğunu görüyoruz.⁸

Harvey⁹, emek sürecinin ve üretim organizasyonunun farklı biçimlerinden bahseder. Böylelikle "Atlantik Pastanesi" üretim tipi olarak "ataerkil çalışma", biçim olarak "küçük aile şirketi" ve sömürünün temeli olarak "yaş ve cinsiyete bağlı akrabalık" ve son olarak ta üretim politikası olarak "mutfak politikası"nın alındığı biçime denk düşer. Böyle olunca sınıf bilinci emek sermaye arasındaki düz sınıf ilişkilerinde türemeyip, *"hiyerarşik olarak düzenlenmiş toplumsal ilişkilere dayalı bir akrabalık ya da klan benzeri sistem çerçevesinde, aileler arasındaki çatışmaların ve güç mücadelelerinin karışık alanında gelişmek zorundadır. Fabrikada kapitalist sömürüye karşı mücadele etmek, çokuluslu sermayeye fason çalışan bir ev içi atölyede aile emeğini yüksek derecede disiplinli ve rekabet gücüne sahip hale getirmeyi hedefleyen bir baba ya da amca ile mücadele etmekten farklıdır."*¹⁰ "Atlantik Pastanesi"ndeki imalat işini dayı ve yeğen gerçekleştiriyorlar. İmalathanede çalışan ve mülakat yaptığımız Adnan Bey "imalat ikimize ait" dedi. Dayı-yeğen ilişkisi aynı zamanda usta-çırak ilişkisi olarak ortaya çıkıyor.

7 Harvey, D. Postmodernliğin Durumu, Metis, 1999, s.176

8 Yurtcu, Hakkı, Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.68-70

9 Harvey, D. Postmodernliğin Durumu, Metis, 1999. s.178

10 a.g.e. s.177

Dördüncü savla bağlantılı olarak ise, "Atlantik Pastanesi"ndeki bu derecedeki yerelliğin hem tüketenler açısından hem de üretenler açısından pastaneyi yok olmaya mahkûm edeceğini düşünüyorum. Bağlar Caddesindeki yapısal gelişme mahallenin içine doğru hızla devam ediyor ve pastanede değişmek zorunda. Çünkü *"Çağdaş toplumlardaki pek çok yerelliğin, oldukça bızlı ekonomik yeniden yapılanmanın farklı biçimleri tarafından dönüştürülüyor olduğu açıktır."*¹¹ Bana kalırsa binanın yerine çok katlı bir bina yapılacak. Mülakat sırasında bunu söylediğimde Adnan Bey bana kızdı. Harvey'in "zaman-mekân sıkışması" ile kavramsallaştırdığı bu değişimden "Atlantik Pastanesi" ve ona sahip olan aile nasıl etkilenecekler? Kendilerinin dışında gelişen bu değişime nasıl tepki verecekler? Öyle ki: *"mekân ve zamanın nesnel niteliklerinde öylesine devrimci değişimler olur ki, dünyayı görüş tarzımızı, bazen çok köklü biçimde değiştirmek zorunda kalırız."*¹² Dolayısıyla, Atlantik Pastanesi, geleneksellik ve modernliğin bir arada olduğu bir yer olarak karşımıza çıkar. Bunun nedenlerini aşağıda açıklamaya çalışacağım.

3. Bir İmge Olarak Atlantik Pastanesi

Pastaneyi imge olarak çözümlemenin ilk koşulunun "Atlantik" adını sorgulamak olduğunu düşünüyorum. Pastanenin adının neden "Atlantik" olduğunu Abidin Amcanın oğluna sorduk ama o bilmediğini söyledi. Abidin Amca şehir dışında olduğu için onunla konuşamadık. "Atlantik" adı 1970'li yıllarda bireyler için ne anlam ifade ediyordu? Bunu anlayabilmek için ülkenin 1970'li yıllardaki sosyo-ekonomik durumuna bakmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Korkut Boratav'ın Türkiye ekonomisi dönemleştirmesine baktığımızda¹³ 1962–1977 dönemini "içe dönük dışa bağımlı genişleme" ve 1977–1979 dönemini ise "yeni bunalım dönemi" olarak incelediğini görüyoruz. Bu dönemdeki gelişmenin korumacı, iç pazara dönük ve ithal ikameci bir görüntüsü vardır. Birinci beş yıllık kalkınma planı bu dönemde ortaya konur. Bu dönemde dayanıklı tüketim mallarına etkili bir talep, dışa bağlı teknoloji vardır. Destekleme politikaları genişler ve tarım kesimi dolaysız vergilerden muaf tutulur. 1960'lı yıllar dış ticaret rejiminin büyük ölçüde, sabit bir döviz kuru, kambiyo kontrolleri ve kotalarla yürütüldüğü bir zaman kesitidir. Birinci kalkınma planı, büyümenin sürükleyici gücü olarak kamu yatırımlarını ve devlet işletmeciliğini görür. İthal ikameci sanayileşmeyi açık bir stratejik tercih olarak ortaya koyar. İkinci ve üçüncü kalkınma planları ise özel birikimi teşvik ve sübvansiyonlarla ön plana çıkarır. Sosyal hedefler giderek arka plana kayar.

11 Urry, J. Mekânların Tüketilmesi, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.103

12 a.g.e. s.270

13 Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908–2002, İmge Yayınevi, 2003 Ankara, s.177

Bu dönemde "nüfus fazlasının kırsal kesimle ekonomik bağları koparmadan; batta tarımı zorunluluk halinde başvurulacak bir dayanak olarak görmenin güvencesi içinde kente kaymasının imkânlarını yaratmıştır. Gecekondularda oturanların kırsal hayatı kısmen de olsa yeniden üretebildikleri, kırsal ekonomik bağları süren insanların dolmuş kâbyahlığı, bekçilik, hizmetçilik vs gibi işlere yöneldikleri bir kentleşme sürecinden bahsediyor. 1977 yılında dış ticaret göstergeleri şiddetli bir biçimde bozulur"¹⁴ Boratav¹⁵ 'a göre 1977 yılını izleyen üç yıl içerisinde emekçi ve egemen sınıflar arasındaki bölüşüm ilişkileri gerginleşir. 1980'e gelindiğinde ekonomik bunalıma siyasi bunalım da eşlik eder.

Bu dinamiklere bağlı olarak değerlendirirsek, pastane 1970 yılında kurulur. Abidin Amca, evini bu "yeni bunalım dönemi"nde inşa eder ve ekonomik bunalımla siyasi bunalımın birleştiği 1980 yılında ise taşınır. "Atlantik Pastanesi"nin getirdiği gelire Yeni Bağlar caddesindeki bu iki katlı evi inşa eder. Türkiye'nin geçirdiği evrelerden farklı olarak o dönemden bugüne aynı durumunu çok fazla gelişmeden korur. "Sermayenin kendi akışkanlığını kolaylaştırmak ve birikimini arttırmak yönündeki eğilimi beraberinde yeni mekânsal düzenlemeler gerektirmekte, eski çevreler sürekli bir değişim döngüsü içinde bulunmaktadır. Bu mekânsal düzenlemeler ve değişimler, daba önce değinildiği gibi, kapitalizmin kendine özgü mekân ve zaman anlayışı çerçevesinde oluşmaktadır."¹⁶ Yine "ideal olarak esnek insan davranışını da aynı elastik güce sahip olması, yani değişen koşullara uyum sağlayarak, onlardan zarar görmemesi gerekir."¹⁷ Geleneksel üretim koşullarına sahip olan pastanenin ve sahiplerinin esnek üretim koşullarına uyum sağlamaları sermaye açısından olası görünmüyor.

Pastaneyi ilk kurduğu yıllarda Abidin Amca'nın da kafasında bir büyüme ve genişleme planı olduğunu düşünüyorum. Bunu pastaneye verdiği isimden anlamak mümkün. Zira "Atlantik" adı Atlas Okyanusundan gelmektedir. "Uzunluğu 15 bin kilometre ve yüzölçümü 106.463.000 kilometrekare olan Atlas Okyanusuna, Avrupa'dan Ren, Elbe; Afrika'dan Kongo ve Nijer; Amerika'dan S.T. Lawrence, Mississippi, Orinaco, Amazon ve Uruguay nehirleri dökülür.¹⁸ Dolayısıyla bir büyüklük, genişlik ve ilerleme ifade eder. Okyanus'un doğusunda Avrasya ve Afrika, batısında Amerika (kuzey ve güney) bulunur. Bu okyanus, eski ve yeni dünyayı birbirinden ayırır.¹⁹

Belki de Abidin Amca, o zaman ekonomik anlamda büyümeyi, gelişmeyi

¹⁴ a.g.e., s. 132

¹⁵ a.g.e.,s.142

¹⁶ Yurtcu, Halkı, Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 84

¹⁷ Sennett, R. Karakter Aşınması, Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, Ayrıntı, 2002, s. 47

¹⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Atlas_Okyanusu, s.1

¹⁹ a.g.e. s.1

ve çoğalmayı hayal ederek "Atlantik" adını vermişti. "Kapitalizmin mekânı ve zamanı örgütlenme çabası"²⁰ karşısında sermaye olmadığı ya da yeterince biriktiremediği için küçük üretici olarak kalır ve aynı statüde oğluna devreder.

Yine okyanusun eski yeni dünyayı birbirinden ayırma özelliği pastane içinde geçerlidir. Bir göçmen olan Abidin Amca'nın başka bir coğrafyadaki hayatı ile Eskişehir'deki hayatı arasında bir sınır çizgisi oluşturur. Onun geçmişi ile bugünü arasında bir köprü oluşturur.

3.1. Neler üretiliyor?

"Atlantik Pastanesi", küçük bir aile işletmesidir. Dolayısıyla toptan dağıtım için değil, Fulya Sokaktaki ve Hamamıyolu'ndaki dükkânlarda satacağı kadar üretir. Büyüme kaygıları var ama sermaye biriktiremedikleri için küçük ölçekten kurtulamıyorlar. Sahip oldukları sermaye oranında mekânsal dönüşüm gerçekleştirirler. Bu işin toptancılığını yapamıyorlar, çünkü hem mekân hem de emek gücü olarak yetersiz durumdalar. Belli tatlı, tuzlu kuru pasta çeşitleri, baklava ve dondurma üretiliyorlar.

Daha önce de bahsettiğim gibi, hamur karıştırma makinesi, fırın, dondurma yapma makinesi ve dondurucuları var. Onun dışında baklavayı geleneksel yöntemlerle açıyorlar. Pastalar için hamur karıştırma makinesi kullanıyor ama şekillendirmeyi elle yapıyorlar. Hammadde alımları dışında, harcama maliyetlerinin oldukça düşük olduğunu görüyoruz.

3.2. Kimler "Atlantik" ten alışveriş yapar?

Fulya Sokaktaki "Atlantik Pastanesi"nden mahalleden insanlar alışveriş yapıyor. Daha öncede belirttiğimiz gibi ürünlerin önemli bir kısmı Hamamıyolu'ndaki şubeye gönderiliyor. Yırtıcı²¹, "*tüketici tiplerini satın alma güçlerine göre gruplara ayırır: A grubu tüketici tipi: Üst gelir grubu sayılan işyeri sahibi, genel müdür ve v.b.; B grubu tüketici tipi: Yine üst gelir grubu sayılan müdür, yönetici ve v.b.; C grubu tüketici tipi: Orta gelir grubu, beyaz yakalılar.; D grubu tüketici tipi: Düşük gelir grubu; E grubu tüketici tipi: Gecekondu bölgeleridir.*" Fulya sokaktan D ve E grubu alışveriş yaparken, Hamamıyolu'ndaki şubeden ise C, D ve E grubu alışveriş yapıyor. Bu pastane bir mekân olarak "*insanların tüketmek için uyarıldıkları ve tüketimin yönlendirildiği, tüketim eyleminin denetim altına alındığı*"²² bir yer değil.

20 Yırtıcı, Hakkı, Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 78

21 a.g.e.s. 135

22 a.g.e. s.134

4. İmgesel Konumu

Pastanenin imgesel konumunun Eskişehir'in imgesel konumu ile yakından bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Harvey²³ 'e göre *"kenti anlamak için uygun tek kavramsal çerçeve, hem toplumsal hem de coğrafi muhayyileyi kapsayacak ve bunlardan hareket edecektir. Toplumsal davranışı kentin belli bir coğrafya, belli bir mekânsal biçim edinme yoluyla ilişkilendirmeliyiz."* Eskişehir'i toplumsal faaliyetlere göre anlamaya çalışırsak, ekonomik bir faaliyet alanı olarak pastanenin mekânsal konumu, sahibinin esas tüketim alanlarında yer alacak kadar sermayeye sahip olamadığını gösterir.

Yine sahibinin bir göçmen olduğu düşünülürse Eskişehir'e başka ülkelerden gelen göçmenlerin belli işlerde yoğunlaşması diye bir olgudan da bahsedemiyoruz. Abidin Amca daha önce bildiği bir zanaat olduğu için bu işe girmiş. Harvey²⁴ 'e göre sosyolojik muhayyileyi *"bireyin kendi yaşam öyküsündeki mekân ve yerin rolünü anlamasını, etrafında gördüğü mekânlarla ilişkilendirmesini, bireyler ve çeşitli örgütlenmeler arasındaki işlemlerin onları ayıran mekân tarafından nasıl etkilendiğini anlamasını sağlar."*

Buradan hareketle, "Atlantik Pastanesi"ni bulup oradan alışveriş yapmak mı yoksa şehrin büyük mağazalar bulunan caddelerine mi gitmek coğrafi muhayyileyi ve toplumsal muhayyileyi mi oluşturur? Üstelik birey orada bulunan pastanelerde daha çeşitli ürünler bulma şansına sahip. Tüketicileri türlerine göre ayırdığımız zaman gecekondü bölgelerinde oturanlarla üst gelir grubuna sahip olanların toplumsal muhayyilelerini ayıracak mıyız? Zaten coğrafi muhayyilelerinin de farklı olduğunu düşünüyorum.

Doğal olarak üst gelir grubuna ait birisi kendi yaşam öyküsüne büyük alışveriş merkezlerini dâhil etmek isteyecektir. Yalnız bunu olumlu bir süreç olarak ele aldığım düşünülmemelidir. *"Her kişi öyle görünüyor ki, kendi geometrik sisteminde ördüğü mekânsal ilişkiler ağında yaşamaktadır."*²⁵ Öyle ki, pastane düzenini bozmadan aynı üretim kapasitesi içerisinde çalışmaya devam ederken değişen ekonomik yapı ve kentsel stratejiler konumunu değiştirmeye zorlayacaktır. Mülakatta böyle bir soru sordumuzda gelecekle ilgili bir plan yapmadıklarını söylediler. Bu değişme hızına nasıl uyum sağlayacakları konusunda bilgileri yok. *"Bazı gruplar, özellikle mali kaynaklara ve eğitime sahip olanlar, kentsel sistemdeki değişikliklere daba bızlı uyum sağlamaya yatkındırlar ve değişime yanıt verme yeteneğindeki farklılık, eşitsizliklerin oluşumunda baş etkindir."*²⁶ Bir gelecek planlarının olmayışı çaresizlikten değil şu an için mülkiyete ve zanaata sahip olmalarından kaynaklanıyor.

23 D. Harvey, Sosyal Adalet ve Şehir, Metis, 2003, s.32

24 a.g.e. s.28

25 a.g.e. s.38

26 a.g.e. s.57

"Eğer kentin mekânsal biçimini (konutları, taşıma ve ulaşım güzergâhlarını, iş olanaklarını, kirlilik kaynaklarını yeniden yerleştirerek) değiştirirsek, herhangi bir aile için erişilebilirliğin fiyatını ve yakınlığın maliyetini de düşüreceğimiz açıktır".²⁷ Yani pastane sahipleri bu bölgede artan arsa fiyatları karşısında daha fazla direnemeyip evi satarlarsa ya da müteahhide verir yaptırırlarsa hem onlar için hem de buraya yeni taşınacak insanlar için taşıma, ulaşım ve iş olanakları da değişecektir. Eğer evi kaybederlerse imalathaneyi başka bir yere taşımak zorunda kalacaklar ve bu da onların mülk sahibi konumlarını değiştirecektir.

Zira "kent sistemi içindeki yer değiştirme süreci böylece banliyölerdeki varlıklı kesimin seçeneklerini çoğaltmış, iç kentteki düşük gelirlili ailelerin seçeneklerini ise kısıtlamıştır."²⁸ Kentte yaşayanlar gelirlerine göre kaynaklardan farklı olarak yararlanacaklardır. "kentin mekânsal biçimindeki farklılaştırıcı dengesizlik, böylece geliri yeniden dağıtabilir. Genelde varlıklılar ve görece fazla kaynağa erişebilenler daha çok yarar elde ederken, yoksul ve hareket özgürlüğü kısıtlı olanlar sadece sınırlı kaynaklara sahip olurlar."²⁹ Pastane sahipleri üretime küçük ölçekli olarak devam ettikleri ve kendi tüketimlerini dengeledikleri sürece işçileşmeden varlıklarını sürdürebileceklerdir.

Yine de pastanenin imgesel konumu "gelirin yeniden dağıtımı" ile önemli ölçüde değişecektir. Gelirin yeniden dağıtımı ise "iş ve konutun konumunda, mülkiyet haklarının değerinde ve kaynakların tüketici fiyatlarında yapılacak değişikliklerle mümkündür."³⁰ Tüm bu faktörlerin eşitliği sağlayıcı şekilde değişmesi, esnek üretim koşullarına giden yolda ve toplumsal ve ekonomik süreçlerde "uzun vade yok"³¹ savının değer kazanması nedeniyle mümkün değildir.

Dolayısıyla pastanenin imgesel konumu bugünkü haliyle geleneksel görünse de modern olmayı da içerisinde barındırıyor. Özellikle içinde bulunduğu kentsel mekânın gittikçe değer kazanarak, üzerinde bulunduğu arazinin metalaşma olasılığını görüyoruz. Pastane sahiplerinin bu yeni durumu nasıl idare edeceklerini ise zamanın göstereceğini söylemek yine geleneksel bir tutum içerisine girdiğimizi gösterir. Çünkü modern toplumun en önemli özelliği zamanın ve mekânın yeniden örgütlenmesidir. Zaman ve mekân yeniden örgütlenirken toplumsal pratiklerde buna paralel olarak olumlu veya olumsuz kendi çözümünü yaratacaktır. Bana göre arazinin metalaşma pastanenin yok olması olumsuz bir süreç iken, pastane sahipleri için önem-

27 a.g.e. s.58

28 a.g.e. s.62

29 a.g.e.s.64

30 a.g.e. s.84

31 Sennett, R. Karakter Aşınması, Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, Ayrıntı, 2002, s. 23

li bir fırsat olarak ta değerlendirilebilir.

5. Sonuç

Bu yazıda "Atlantik Pastanesi"nin sosyolojik ve tarihsel analizini ekonomik açıdan ele alıp umutsuz bir sona getirdim. Pastanenin çevresel değişimlere, yeniden örgütlenen zamana ve mekâna uzun süre direnemeyeceği ve sahiplerinin gelir elde etmek amacıyla bir şekilde elden çıkaracakları savını daha somut hale getirdim. Pastane Eskişehir'in mekânsal imgesi içerisinde bir 'yer' olarak karşımıza çıkıyor. Bu yer sermayeden, kentsel değişimden ve orada çalışan bireylerdwen ve dolayısıyla sahiplerinden bağımsız bir yer değildir.

1970'lerden beri asılı duran bir tabeladan yola çıkarak yapılan bu çalışma hızlı, yıkıcı ve çirkin bir şekilde değişen kentin içerisinde belki de geleneksel bir imge olarak karşımıza çıkıyor. Doktorlar Caddesindeki herhangi bir yerin defalarca el değiştirdiğini ve farklı iş yerlerinin açılıp kapandığını düşünürsek, "Atlantik Pastanesi"nin istikrarı modernist bir tavır olarak karşımıza çıkıyor. Aslında bu modernist tavrın altında yatan ise yüksek gelir sağlayan bir mekânsal alan içerisinde bulunmamasından kaynaklanıyor. Görünen o ki, içinde bulunduğu alan yüksek gelir sağlayan bir mekâna dönüşmeye yüz tutmuş durumda.

Bu yüzden önümüzdeki on değil beş yıl içerisinde tabelasını Sakarya Caddesindeki hurdacılar da bulabiliriz diye düşünüyorum. Bu pastane sahiplerinin engel olabileceği bir dinamik değil. *"Giddens(1981), modern kapitalist toplumlarda gündelik yaşamın yeniden üretimin toplumsal pratiklerle ilgili üç noktaya dikkat çeker: emeğin artı-değer üretim aracı olarak işgücüne dönüşerek metalaşması; günün mekânsal-zamansal güzergâhlarının dönüşümü ve kentsel arazinin yaratılmış mekâna dönüşerek metalaşmasıdır."*³²

Bu üç noktanın pastaneyi yakından etkilediğini görüyoruz. Pastanede çalışan dayı-yeğenin emeğinin metalaşmasından bahsedemiyoruz. Çünkü onlar maliyet hesabının içerisine bu aile emeğini dâhil etmiyorlar. Ama daha önce de bahsettiğim gibi yeni durumu idare edemezlerse yeğenin emeğinin metalaşarak işçileşmesi söz konusu olabilir. Yine, geleneksel toplumlardaki gibi ev ve üretimin yapıldığı yer aynıdır. Alt kat imalathane, üst kat ise ikamet ettikleri evdir.

Adnan Bey "Biz toptancı pastane değiliz" dedi. Bu da bizim olanaklarımız kendimiz için üretmemize izin veriyor anlamına geliyor. Dahası risk almamaları ve almak istememeleri "akışkan" olmalarını engelliyor. Belki de

32 Yurtıcı, Hakkı, Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.72-73

akışkan olmak istemiyorlar. “‘Akışkan’ kelimesi uyum sağlayabilen anlamına gelebilir. Ancak başka bir bağlamda akışkan, kolaylığı çağrıştırır; örneğin akışkan hareket, karşısına engel çıkmayan bir harekettir. ..., her şey bizim için basit hale getirildiğinde zayıf düşeriz; yaptığımız şeyi kavrayamadığımız için, işle olan bağımız yüzeyselleşir.”³³

Burada "akışkan" kelimesinden Sennett³⁴'in ulaşmak istediği nokta verdiği örnekten kaynaklanıyor. Her şeyin makinelerle üretildiği bir fırında çalışan bir işçinin makineler bozulduğunda hiçbir şey yapamaz duruma gelmesini ve üretim üzerindeki kontrolü tamamen kaybetmesini anlatıyor.

Oysa üretimin sınırlı olduğu "Atlantik Pastanesi"nde elle yapılan işler fazla olduğundan birim zamanda üretilen ürünün miktarı daha sınırlı ama işin her aşaması kontrolleri altında. Bu da yaptıkları işi bir zanaatçı gözüyle kavramış olduklarını gösteriyor. Bu pastanede çalışanlar "akışkan" olduklarında, belki de pastanenin olduğu yere çok katlı bir bina yapılmış olacaktır. İşte o zaman onları anlama ve okuma çabamızda artık yüzeysel bir çaba olarak kalacaktır.

Ya da tam tersi Abidin Amca'nın hayalleri gerçek olacak ve burası her şeyin bilgisayarlı makinelerle üretildiği modern bir pastane haline dönüşecek. İşte o zaman baklavayı elle açacak, pastaları elleriyle şekillendirecek ustalar olmayacak. Hamur karıştırma makinesi bozulduğunda hamuru eliyle yoğurabilecek kimse olmayacağı gibi. O zaman mülakat yapmak için gittiğimizde kimse bizimle konuşmayacak. Aslında Abidin Amca'nın oğlu da konuşmak istemedi ama sonra önünde önlüğüyle baklava açtığı yere zorla girince ikna oldu.

Biz aslında öğrencilerle mülakat sırasında belki çay içeriz ve pasta yeriz hayaliyle gittik ama sonra utandık. Tavrımız çok Batılı bir tavidir. Onların alanlarına zorla dâhil olduk. Evimize gelmek isteseler onları konuk eder miydik acaba? Böyle düşünmemizin nedeni onların geleneksel olduklarını düşünmemizdi. Çarşıdaki lüks bir pastaneye gitsek böylesi bir beklenti içerisine girmemiz mümkün olmazdı diye düşünüyorum.

Yoksa bizim tavrımız, Urry³⁵ 'nin bahsettiği, “gelişmiş Batı'nın ‘el değmemiş’e olan kibirli ve modernist merakı” mıydı? Kibirli değiliz ama modernist olmayı kabul ediyoruz. Çünkü mekânın tüketime yönelik bir şekilde dönüşmesine ve bunun da toplumsal pratiklerimizi etkilemesine karşıyız. Anlamli bulduğumuz her şeyin, yani "Atlantik Pastanesi"nin "zaman içinde kullanılarak azaltılmasına, bitirilmesine",³⁶ bununla birlikte kimliklerimizin

33 Sennett, R. Karakter Aşınması, Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, Ayrıntı, 2002, s. 77

34 Sennett, R. Karakter Aşınması, Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, Ayrıntı, 2002, s. 77

35 Urry, J. Mekânların Tüketilmesi, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.354 (kitabın arka kapağı)

36 Urry, J. Mekânların Tüketilmesi, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.11

de tüketilmesine ve bir yer olarak pastanenin "her şeyin tüketildiği yerlerin³⁷" içerisinde kaybolmasına ve yok olmasına karşıyız.

Sonuç olarak gerçek olan bir şeyler daha var. Birincisi, Adnan Abi Abidin Amca ile görüşmemizi istemedi. Bunun nedenini anlamadık. Bize şehir dışında olduğunu söyledi. İkincisi, bize pasta vermedi. Bizde para teklif edersek ayıp olur diye isteyemedik. Üçüncüsü, sosyolojinin karın doymadığını bir kere daha öğrenmiş olduk.

Kaynakça

- Boratav, Korkut, (2003) Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İnce Yaynevi, Ankara
- Harvey, D (2003). Sosyal Adalet ve Şehir, Metis, İstanbul
- Harvey, D. (1999) Postmodernliğin Durumu, Metis, İstanbul
- http://tr.wikipedia.org/wiki/Atlas_Okyanusu
- Sennett, R. (2002) Karakter Aşınması, Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Urry, J. (1999) Mekânların Tüketilmesi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Yırtıcı, Hakkı (2005) Çağdaş Kapitalizmin Mekânsal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

37 Urry, J. Mekânların Tüketilmesi, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.11